

З 1999 року спостерігається підвищення частки споживання сімейних господарств з 75,9 % у 1999 році до 79,7 % у 2000 році, та відповідно скорочення ваги заощаджень в грошових доходах після сплати податків. У зв'язку із значною девальвацією гривні в 1998 та 1999 роках істотно зростають заощадження в інших формах зокрема, придбання коштовностей, золотих зливків, нерухомості. Одночасно зменшуються витрати на купівлю іноземної валюти. При зниженні інфляції в 1999 році зросла частка приросту заощаджень населення у вкладах та придбання цінних паперів з 5,2 % у 1998 році до 8,3 % у 1999 році, а при її зростанні в 2000 році – зменшилась вага приросту вкладів в банках та витрат на придбання цінних паперів до 7 % грошових доходів сімейних господарств після сплати податків. Це в свою чергу, змінило співвідношення між витратами на приріст вкладів в банках і на придбання цінних паперів та витратами на купівлю іноземної валюти: в 1999 році вони майже були однаковими (з незначною перевагою витрат на купівлю іноземної валюти), а у 2000 році перевага була на користь приросту вкладів в банках та витрат на придбання цінних паперів. Найвагомішими стали заощадження у інших формах (коштовності, золоті зливки, нерухомість).

Проведений аналіз формування доходів населення та їх динаміки показує, що заробітна плата займає незначну частку грошових доходів після сплати податків, а низький її рівень не забезпечує першочергові потреби людини. Для підтримання рівня життя держава змушена збільшувати трансфертні виплати. Проте і вони не вирішують проблеми низького життєвого рівня. Сімейні господарства вдаються до пошуку додаткових джерел, якими нерідко стають доходи в тіньовій економіці. Що стосується використання грошових доходів, то в останні роки спостерігається позитивна тенденція як зростання заощаджень населення, так і покращення їх структури.

Література

1. Соколик М. Грошові доходи та витрати населення України: тенденції та структура// Економіка України. – 1999, № 3. – С. 21
2. Економіка України: десять років реформ./ За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – 407.
3. Осташко Т.О. Структура доходів сільських домогосподарств України.// Економіка і прогнозування. Науково-аналітичний журнал. – 2001, № 1. – С. 123.
4. Соціально-економічне становище України за січень-вересень 2001 року.// Статистика України. – 2001, №4. – С. 44.
5. Шумський В.М., Діхтярьова В.В. Формування пенсійного фонду: реальність потенційних джерел// Фінансова Україна. – 2001, №7. – С. 5.

УДК 331.5(477)

Доц. О.С. Ривак, канд. екон. наук – Львівський НУ ім. І.Франка

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

З'ясовано тенденції розвитку ринку праці в Україні. Показана роль державного регулювання зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, рівень зайнятості, рівень безробіття, ринок робочих місць, коефіцієнт навантаження на одне вільне робоче місце, попит на робочу силу, пропозиція робочої сили, тривалість безробіття, приховане безробіття.

Doc. O.S. Ryvak – Ivan Franko NU of Lviv

Peculiarities of labour market formation in Ukraine

The trends of the development of the job market in Ukraine have been cleared up. The role of state regulation in employment is shown.

Key words: the job market, level of employment, level of unemployment, factor of working load on one marking place demand for labors force, supply of labors force, duration of unemployment hidden unemployment.

На сучасному етапі ринкових перетворень в Україні чинник праці набуває виняткового значення. Його використання на мікро-рівні визначає ефективність функціонування підприємства, його конкурентні можливості і перспективи подальшого розвитку. На макрорівні праця є чинником суспільного прогресу, який все більшою мірою залежить від творчих здібностей індивідів, спрямованих на забезпечення соціально-економічного зростання. В обох випадках реалізація мети вимагає виваженої політики на ринку праці.

Теоретичне обґрунтування політики ринку праці передбачає дослідження його внутрішньої структури, з'ясування тенденцій його розвитку та функціонування на різних етапах становлення ринкової економіки, розробки рекомендацій по цілеспрямованому управлінню його окремими сегментами. Тому важливо з'ясувати сутність ринку праці, його основні чинники, рівновагу на ринку праці та явище безробіття.

Актуальність вивчення цих проблем полягає в тому, що соціально-економічні реформування в Україні за минулі роки призвели до суттєвих змін у структурі зайнятості населення. За 1990-2000 рр. чисельність зайнятого населення скоротилося на 16,2 % [3].

Отже, основна тенденція за попередні роки – скорочення чисельності зайнятих у галузях економіки. За оцінками цей показник протягом 1999 року зменшився на 0,5 млн. чол., протягом 2000 року – на 0,5 млн. чол. Вивільнення зайнятих спостерігається переважно з виробничих галузей. Зокрема, на підприємствах промисловості, сільського, лісового та рибного господарства, транспорту та зв'язку за минулий рік вибули від 20,4 % до 35,1 % працівників галузі, а прийнято, відповідно, від 14,8 % до 25,3 % осіб. У будівництві, торгівлі, громадському харчуванні, матеріально-технічному забезпеченні, збуті та заготівлях, виробничих видах побутового обслуговування населення обіг робочої сили був ще більшим: прийнято на роботу 20,8–31,9 % замість відповідно 26,0–42,3 % працівників, які вибули.

Скорочення зайнятості спостерігається майже в усіх галузях економіки. Порівняно з 1999 р. кількість зайнятих в галузях економіки скоротилась на 726,3 тис. осіб. Зростання було характерним тільки для сільського (включаючи зайнятих у особистому підсобному сільському господарстві) (на 0,1 %), лісового господарства (15,2 %), інформаційно-обчислювального обслуговування (9,1 %), апарату органів державного та господарського управління, органів управління кооперативних та громадських організацій (5,2 %) [2].

Під впливом змін у структурі економіки, реформувань і соціальної політики впродовж останніх років проходило зростання чисельності населення, що шукає роботу через державний ринок праці.

Чисельність зареєстрованих безробітних на кінець 1995 року становила 126,9 тис. чол., 1998 року – 1003,2 тис. чол., 1999 року – 1174,5 тис. чол., 2000 року – 1155,2 тис. чол., на 1 січня 2002 року – 1008,1 тис. чол. [4]. В цілому стан зареєстрованого ринку праці за попередні роки характеризувався збільшенням обсягів зареєстрованого безробіття на тлі зниження попиту на робочу силу. Рівень зареєстрованого безробіття у 1995 році становив 2,3 % до кількості всього працездатного населення у працездатному віці, у 1998 році – 3,7 %, у 1999 році – 4,3 %, у 2000 році – 4,2 % [3].

Розглядаючи проблему безробіття, треба зазначити, що рівень офіційно зареєстрованих безробітних не співпадає з фактичним через існування прихованого безробіття. Особливістю українського ринку праці є те, що приховане безробіття в такій формі властиве підприємствам фактично всіх форм власності.

При скороченні обсягів виробництва підприємства і досі продовжують утримувати надлишкову робочу силу, надаючи робітникам довгострокові відпустки та скорочуючи робочий тиждень. За розрахунками приховане безробіття в Україні сягає 40 % від чисельності зайнятих у народному господарстві, тоді як загальний рівень безробіття становить 4,2 %.

Все це стосується тільки видимої форми неповної зайнятості. Що ж до її реального рівня, то тут можна застосувати методику, яка спирається на співвідношенні темпів спаду обсягів виробництва та зайнятості. Для країн центральної і східної Європи з їх соціально-психологічними, політичними та економічними особливостями характерне двократне перевищення темпів спаду обсягів виробництва над темпами зменшення зайнятості. Так, скажімо, спад виробництва в Україні на 54 % (за ВВП) протягом 1992-1995 рр. об'єктивно зумовлює скорочення потреби в робочій силі на 27 %, тоді як фактично чисельність зайнятих за цей період знизилась тільки на 13,6 %. Таке становище із зайнятістю та співвідношенням між прихованою та відкритою формами безробіття не є ознакою переходу економіки до ринкових відносин. Навпаки, воно свідчить, що між цими явищами зв'язок зумовлений іншими причинами, насамперед, низькою захисною спроможністю держави.

Ринок праці формується як органічна ланка ринкової економіки. Він може ефективно функціонувати тільки у взаємозв'язку з іншими ринками – товарів, послуг, цінних паперів, фінансових ресурсів, житла і чутливо реагує на ситуацію, що склалася в суспільстві.

Ринок праці – це соціально-економічна система, окремими складовими (підсистемами) якої виступають ринок робочої сили і ринок робочих місць. Негнучкість ринку праці, де завжди має місце і структурна невідповідність попиту і пропозиції, виражається у виникненні безробіття.

В Україні тривалий час швидко зростав розрив між сукупним попитом та сукупною пропозицією на ринку праці. Це призводить до зростання навантаження на одне вільне робоче місце (відношення чисельності незайнятих

громадян, що стоять на обліку в службі зайнятості, до кількості зареєстрованих вакансій), про що свідчать дані табл. 1 [3].

Табл. 1. Попит та пропозиція робочої сили в Україні

Показник	1997	1998	1999	2000	2001
Потреба в працівниках, тис. чол.	35,2	34,8	34,6	50,7	68,2
Кількість незайнятого населення, тис. чол.	392,3	677,9	1039,3	1204,6	1188,0
Коефіцієнт навантаження, чол.	11	20	30	24	17

Із табл. 1 видно, що коли на 1 січня 1997 року коефіцієнт навантаження становив 11 чол., то на 1 січня 1998 року – 20 чол., 1999 року – 30 чол. За останні два роки з'явилася тенденція до зростання попиту на робочу силу. Так, за інформацією Державного комітету статистики України у вересні 2001 року кількість вільних робочих місць та вакантних посад порівняно з початком року зросла в 1,7 рази і становила на початок вересня 2001 року 117,7 тис. Зростання кількості вільних робочих місць (вакансій) при скороченні чисельності незайнятих громадян за останні 12 місяців послабило напруженість на ринку праці. Коефіцієнт навантаження зменшився у січні 2000 року до 24 та до 17 – у січні 2001 року [1], а за 9 місяців 2001 року цей показник склав 9 осіб. За професійними групами на одне вільне робоче місце на 1 січня 2001 року для законодавців, вищих державних службовців та керівників становило 19 чол., професіоналів – 15 чол., фахівців – 24 чол., технічних службовців – 76 чол., робітників сфери обслуговування і торгівлі – 42 чол., кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – 44 чол., кваліфікованих робітників з інструментом – 8 чол., операторів та складальників устаткування і машин – 14 чол., найпростіших професій – 39 чол.

Стосовно окремих регіонів ситуація ще набагато складніша: станом на кінець 2000 року навантаження на вільні робочі місця становило 91 чол. – у Рівненській, 87 чол. – Тернопільській, 79 чол. – Житомирській, 74 чол. – Львівській, 58 чол. – Закарпатській, 56 чол. – Чернівецькій, 55 чол. – Волинській областях, тоді коли у м. Севастополі – 1 чол., м. Києві – 2 чол.

Важливим показником, що характеризує ситуацію на ринку праці, є тривалість безробіття. За останні п'ять років середня тривалість періоду безробіття зросла з 6 до 11 місяців. Найгірша ситуація є у Львівській області, де тривалість безробіття становила 16 місяців, Івано-Франківській – 14 місяців, Сумській та Тернопільській – по 13 місяців. Внаслідок довготривалого безробіття якість робочої сили істотно знижується [1].

Оцінка сучасного стану ринку праці та прогнози щодо очікуваних тенденцій його розвитку дають підставу зробити висновок про те, що на даному етапі увага повинна бути зосереджена на чинниках, що сприяють відновленню виробництва та залученню контингенту незайнятого населення.

Для подолання негативних явищ у сфері зайнятості як на державному, так і регіональному рівнях передбачається:

- удосконалення законодавчої та нормативної бази з питань зайнятості населення;
- проведення збалансованої інвестиційної та податкової політики, що стимулюватиме більш повне використання наявних робочих місць, розвиток малих підприємств, капіталовкладення в галузі народного господарства;
- запровадження системи стимулювання розвитку підприємництва, малого та середнього бізнесу, індивідуальної трудової діяльності, особливо на територіях пріоритетного розвитку;
- розроблення спеціальних програм стабілізації економіки для регіонів з високим рівнем безробіття, з виділенням під них пільгових державних замовлень і кредитів підприємствам за умови збільшення кількості робочих місць;
- здійснення комплексу невідкладних заходів щодо працевлаштування вивільненої робочої сили в процесі реструктуризації підприємств, перепідготовки вивільнених працівників, набуття ними суміжних професій;
- реформування системи призначення і виплати допомоги по безробіттю, розроблення заходів, що сприяли б активному пошуку роботи, участі у громадських роботах і професійній перепідготовці, скорочення терміну безробіття;
- подальший розвиток системи професійного навчання і перенавчання працівників відповідно до потреб ринку праці, особливо працівників з вищою освітою;
- розширення масштабів громадських робіт, організація їх проведення та фінансування з урахуванням якісного складу безробітних і соціально-економічних потреб регіонів;
- розроблення та впровадження механізму стимулювання створення робочих місць для окремих категорій громадян, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;
- здійснення заходів щодо поліпшення соціального захисту працівників, які працюють у режимі неповного робочого дня (тижня) або перебування у вимушених відпустках без збереження заробітної плати у зв'язку з тимчасовим зупиненням виробництва, матеріальної підтримки частково безробітних;
- регулювання міграційних потоків і обсягів трудової міграції, захист прав та інтересів громадян України за кордоном;
- забезпечення розвитку матеріально-технічної бази державної служби зайнятості, створення умов для її повноцінної роботи в умовах значного підвищення напруженості на ринку праці;
- завершення створення інформаційно-довідкової системи ринку праці;
- законодавче визначення джерел формування державного фонду сприяння зайнятості населення та здійснення заходів щодо вдосконалення управління фондом;
- зосередження зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади на виконанні заходів, спрямованих на покращення ситуації у сфері зайнятості.

Важливу роль у політиці зайнятості в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки відіграють активні форми регулювання зайнятості. В останні роки ця форма регулювання все ширше використовується і в Україні. Так, за сприянням державної служби зайнятості у 2000 році було працевлаштовано 597,0 тис. осіб, що на 27,7 % більше, ніж за 1999 рік. Структура працевлаштованих за соціально-демографічними характеристиками була такою: 60,5 % – особи, які мали статус безробітних, 47,2 % – жінки, 39,2 % – молодь у віці до 28 років, 16,3 % – особи, які не могли на рівних умовах конкурувати на ринку праці. Серед працевлаштованих кожен другий (57,9 %) отримав ро-

боче місце, майже кожен четвертий (23,5 %) – посаду службовця, решта – роботу, що не потребує спеціальної підготовки.

У зменшенні напруження на ринку праці неабияку роль відіграє система підготовки та перепідготовки незайнятого населення. З метою отримання нової професії або спеціальності державними службами зайнятості було спрямовано на професійне навчання упродовж 2000 року 102,4 тис. осіб, що на 14,1 % більше, ніж за 1999 рік. Водночас закінчили навчання у зазначеному періоді 89,3 тис. осіб, серед яких переважна більшість (61,2 %) пройшли перепідготовку, кожен четвертий (25,4 %) здобули професію вперше, а кожен сьомий (13,4 %) підвищував свою кваліфікацію. Одним із напрямів діяльності служби зайнятості по зниженню напруги на ринку праці є організація громадських робіт. На таких роботах у 2000 році працювало 353,0 тис. осіб, що на 41,4 % більше, ніж за відповідний період минулого року. В середньому одним зайнятим на таких роботах відпрацьовано 13,7 людино-дня (за означений період 1999 року – 14,5 людино-днів). При цьому кожен третій (31,1 %) був задіяний у сільському господарстві. На організацію та проведення громадських робіт було витрачено в 1,8 рази більше коштів, ніж у 1999 році.

З державного фонду сприяння зайнятості населення за січень-грудень 2000 року було витрачено 412,4 млн. грн. Проти 335,5 млн. грн. за 1999 рік. Середньомісячний розмір допомоги в розрахунку на одного безробітного за 2000 рік становив 53,73 грн. [2].

В умовах сучасної України основними завданнями державного регулювання ринку праці є:

- вжиття заходів щодо реформування ринку праці;
- створення сприятливих умов для забезпечення продуктивної вільнообраної зайнятості;
- державна підтримка високої мобільності робочої сили;
- запобігання масовому безробіттю, яке виникає внаслідок структурних змін в економіці;
- розроблення конкретних заходів щодо соціального захисту працівників при банкрутстві підприємств;
- сприяння соціальному захисту неконкурентноспроможних верств населення;
- запобігання перетворення безробіття на довгострокове, застійне, сприяння швидкому працевлаштуванню безробітних громадян.

Без активної політики держави, спрямованої на регулювання зайнятості, неможливо побудувати ефективну національну економіку і забезпечити високий рівень життя народу України.

Література

1. Економічна активність населення у 2000 році: Стат. збірник/ Державний комітет статистики України. – Київ, 2001.
2. Праця в Україні: Стат. збірник/Державний комітет статистики в Україні. – Київ, 2001.
3. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Техніка, 2001.
4. Урядовий кур'єр. – 2002. – 24 січня.